

SUOMALAISEN PERUSKOULUN OPETTAJANA MOSKOVASSA

Erkki Merimaa

Harvoin tapahtuu koulumaailmassa niin erikoisella tavalla, että pääsee koulun johtajaopettajaksi ilman työtovereita. Näin tapahtui minulle, kun minusta tuli vuonna 1975 Moskovan suomalaisen peruskoulun opettaja ja samalla rehtori, joka johti vain itseään. Yksiopettajaisessa koulussa johtajalla ei ole yhtään alaista.

Elokuu 1975 oli helteinen. Tunnelmaa nostattivat ETYKin mustat autot, jotka sujahtelivat Helsingin kaduilla, kun perheemme varustautui lähtemään meille entuudestaan tuntemattomaan paikkaan, Moskovaan, josta olin saanut opettajan paikan. Koskaan aikaisemmin ei Helsingissä ole ollut niin monta Euroopan valtionpäämiestä yhdellä kertaa – vain Albanian ja Andorran johtajat puutuivat. Isojen tapahtumien pyörteissä tuntui Moskovaan lähtö sietämättömän jännittävältä.

Moskovaan saavuttuamme koulun johtokunnan puheenjohtaja, majuri Yrjö Honkanen johdatti meidät osoitteessa Kalantsovskaja ulitsa 33 sijaitsevan talon eteen ja sanoi: ”Tässäpä sitten tulee sijaitsemaan kotinne tulevan vuoden ajan.” Opettajalle oli varattu yksiö yhdennestätoista kerroksesta. Erikoista oli, että jokainen ulko-ovi oli erinäköinen. Jokainen oli tuonut taloon oman ovensa, niin että kaikkea löytyi: pehmustetuista ovista teräsoviin. Meidän ovemme oli suomalaista tekoa ja Abloy-lukolla varustettu. Talo näytti valtavalla, viisitoistakerroksiselta kolossilta. Talon ulkopuolella miliisi vartioi yötä päivää, meitä muilta vai muita meiltä, se ei koskaan selvinnyt. Samassa talossa asui vain ulkomaalaisia ja muutama harva neuvostoliittolainen. Tällainen poikkeuskansalainen oli shakin entinen maailmanmestari Boris Spasski, joka seurusteli länsimaisen lähetystövirkaikailijan kanssa.

Talon sivusiivessä sijaitsi elokuvateatteri, jossa esitettiin paikallisten lisäksi myös länsimaisia elokuvia. Kerran kävin katsomassa ranskalaisen elokuvan *Elää eläkkeen*. Oli hauska seurata, kuinka taitavasti Yves Montand ja Annie Girardot puhuivat venäjäksi ilman, että olisi voinut havaita puheessa pienintäkään ulkomaalaiselle tyypillistä korostusta. Dubbaus toimi täydellisesti.

Puheenjohtaja Yrjö Honkanen neuvoi meille käytännön taitoja, esimerkiksi kuinka saada ruokaa eteen lähiravintolassa. ”Muistakaa kolme ässää. Sanotte tarjoilijalle reippaasti vain että *Salad, sashlik i shampanskoje*, siitä se lähtee. Ja muistakaa, että torstaisin Moskovan ravintoloissa on рыбный день – kalapäivä. Silloin ei liharuokia tarjota.” Vanhassa Aragvi-ravintolassa kokeilimme Honkasen ohjeita, ja hyvin ne toimivat. Stolitshnaja salad, pääkaupungin salaatti, oli paikallinen herkku. Honkasen kanssa kartoitimme myös, missä sijaitsi lähin Berjozka-kauppa, jossa myytiin niin kutsutuilla D-kupongeilla elintarvikkeita, joita muualta oli mahdotonta löytää. Silti, Honkasen ansiokkaasta perehdyttämisestä huolimatta, ummikkona vieraassa maassa, miljoonakaupungissa, kaukana kaikesta tutusta ja turvallisesta, kyrillisten kirjainten sekamelskassa, uuden elämän aloittaminen tuntui vähintäänkin haasteelliselta.

Kun olimme muuttaneet Moskovaan, lähdimme varovaisesti tutustumaan uuteen kotiympäristöömme, ensin korttelin kiertäen ja sitten vähitellen ympyröitä laajentaen. Ensimmäisenä päivänä

yritimme päästä ajamaan Kremlin nurkille, mutta se oli sula mahdottomuus. Aina, kun olisi pitänyt kääntyä, oli edessä kääntyminen kielletty -kyltti. Yllättäen erityisen usein oli kielletty kääntyminen vasempaan. Vähitellen Moskova lähiseutuineen kuitenkin tuli tutuksi. Auton mittariin kertyi vuoden mittaan kilometrejä yli 30 000, lähes kaikki Neuvostoliitossa ajettuja.

Meidän niin kuin muidenkin moskovalaisten asuntoihin kuuluivat torakat. Kauhuksemme totesimme jo ensimmäisenä päivänä, että keittiössä oli yöllä tiskipöydällä torakoiden armeija. Yöllä keittiössä käydessä ei torakoiden takia tehnyt mieli sytyttää valoja. Eräskin kovia kokenut virkamies kertoi, kuinka väki kaikkosi hänen ympäriltään, kun hän Suomessa käydessään sanoi apteekissa farmaseutille: ”Meillä on kotona torakoita. Olisikohan teillä saatavana siihen myrkyä?” Ihmiset pakenivat torakkamiestä kauhuissaan.

Kouluelämää 1970-luvun Moskovassa

Moskovan suomalainen peruskoulu oli siihen aikaan oikeastaan vielä koulu, jota ei ollut virallisesti olemassa. Lain ja reglementtien mukaan opetus oli tuolloin ns. oppilaalle annettavaa kotiopetusta, josta huolehti perinteitä noudattaen tehtävään rekrytoitu opettaja – samaan tapaan kotiopettajan asemassa kuin J. L. Runeberg aikoinaan Saarijärvellä! Virallisen aseman ja todistuksenanto-oikeuden Moskovan suomalainen peruskoulu sai vasta vuonna 1981, kun laki ja asetus ulkomailla toimivista peruskoulua vastaavista yksityiskouluista tulivat voimaan 1.8.1981. Siitä huolimatta käsi ei vapissut, kun keväällä kirjoitin ilman minkään valtakunnan valtuuksia jokaiselle oppilaalle lukuvuositodistuksen, jossa totesin, että oppilas siirretään seuraavalle vuosiluokalle. Vaikkei koululla todistuksenanto-oikeutta ollutkaan, ei ole tiedossa, etteivät kouluviranomaiset olisi hyväksyneet todistusta, kun oppilas siirtyi Moskovasta Suomessa toimivaan kouluun. Olihan opettaja kuitenkin kelpoisuuden saanut ja siten oikeutettu todistuksen kirjoittamaan.

Opettajalle myönnettiin virkamiespassi, mikä takasi myös virkamiehen statuksen palveluiden saatavuudessa. Sen ansiosta oli mahdollista käyttää esimerkiksi ulkoministeriön postipalvelua. Lähetystyön tuotiin päivittäin kuriiriposti, joten saimme muun muassa joka päivä edellisen päivän *Helsingin Sanomat* ja muut lehdet pian ilmestyttyään. Kerran kahdessa viikossa tuli niin kutsuttu raskas kuriiri, jossa saapuivat Suomesta tilatut elintarvikkeet. Tavallisesti tilasimme Stockmannilta kerrallaan neljätoista litran maitopurkkia, jotka pakastettiin, ja pakkasesta niitä sitten yksi kerrallaan sulatettiin. Moskovalainen maito ei innostanut. Se oli tehty maitojauheesta ja oli vetisen makuista, eikä pikkupoikamme suostunut sitä juomaan. Lisäksi tetra-pakit, joissa sitä myytiin, pyrkivät hajoamaan ostokassissa.

Lähetystön saneerauksen yhteydessä koulun käyttöön oli varattu kaksi huonetta ja keittosyvennyksen käsittävä huoneisto lähetystön siipirakennuksesta. Toista huonetta pidettiin luokkahuoneena ja toista ryhmätyö- ja taukotilana. Oppilaiden enemmistön muodostivat tuolloin vielä lähetystön virkailijoiden lapset, mutta vähitellen lisääntynyt tieteellis-teknillinen ja kaupallinen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa oli tuonut suomalaislapsia kouluun myös lähetystön ulkopuolelta. Lukuvuonna 1975–76 koulussa oli enimmillään 14 oppilasta.

Moskovan suomalaisella peruskoululla ei ollut omaa opetussuunnitelmaa, vaan koulussa noudatettiin soveltuvin osin Helsingissä käytössä ollutta opetussuunnitelmaa. Moskovan koulun tavoitteena oli alusta alkaen antaa kaikille oppilailleen niin laadukasta peruskouluopetusta, että oppilaat saattoivat jatkaa Suomessa opiskelua sillä luokka-asteella, jolle he ikänsä mukaisesti kuuluivat.

Ensimmäisen luokan oppilaille jaettiin tietenkin aapiset. Koska uusista ekaluokkalaisista kukaan ei osannut vielä kouluun tullessaan lukea, aapinen oli aloitettava tavaamalla a:sta alkaen. Aapisen yhdellä sivulla oli kuva autosta ja mummosta. Kun Marko opetteli lukemaan, se tapahtui osapuilleen näin: kirjassa olevan sanan ”akka” kirjaimet lueteltiin yhdessä kirjain kirjaimelta ”a-k-k-a”, kunnes Markon mielestä sana ratkesi: ”auto!”. Kirjan sivulla oleva kuvakin sen jo kertoi!

Työkirjoja oli tilattu koko luokan tarpeisiin, mutta nopeimmat tekivät koko vuoden tehtävät jo muutaman kuukauden kuluessa. Kun monistumahdollisuudetkin olivat tuolloin vielä olemattomat, oli opettajalla kova keksiminen, kuinka työllistää muut oppilaat silloin, kun osalle oppilaista pidettiin läksyjenkuulustelua, aapisen tavaamista tai uusiin tehtäviin perehdyttämistä. Työkirjoistakaan ei enää saanut tukea, koska niiden tehtävät oli jo tehty. Kun ekaluokkalaiset vasta tavailivat, oli kuutosluokkalaisilla jo muut metkut mielessä. Mieli paloi Suomeen ja varhaisteinien kiehtovaan maailmaan. Sellaisessa heterogeenisessä ryhmässä yhdysluokkaopetus on pedagogista jonglöörausta. On vaikeaa työllistää yhtä aikaa eri luokka-asteiden oppilaita, niin että kaikilla on mielekästä tekemistä ja samalla säilyy jonkinlainen työrauha.

Oppilaat saivat kunkin lukukauden lopussa lukukausitodistuksen, jossa oppilaiden menestyminen oli arvioitu samoissa oppiaineissa kuin Suomessakin. Ongelman muodosti käsitöiden ja liikunnan arviointi; käsityötiloja ei ollut lainkaan, ja liikuntatunteja pidettiin sen mukaan kuin olosuhteet antoivat myöten. Lähetystön lähellä oli urheilukenttä. Siellä käytiin syksyllä ja keväällä urheilemassa. Talvella piipahdettiin silloin tällöin luistelemassa Gorkin puiston jäädytetyillä puistokäytävillä. Käsitöihin ei juuri ollut mahdollisuutta. Tytöt saattoivat ommella tilkkuja, mutta teknisiä töitä ei ollut tarjolla lainkaan.

Kukaan oppilaista ei tuolloin halunnut opiskella venäjää, vaikka sen opetus olisi ollut helposti järjestettävissä. Tänä päivänä kuitenkin usea heistä taitaa ansaita elantonsa venäjän taidoillaan. Lapset oppivat venäjän kielen alkeet ihan noin vaan luonnonmenetelmällä. Pojat olivat oppineet venäjän kieltä pihoilla ja leikkikentillä sen verran hyvin, että kerran lähetystöstä tuli nootti, että oppilaista on valitettu: pojat nimittelevät lähetystöä vartioivia miliisejä ”durakeiksi” (tyhmyreiksi). Uhkavaatimus oli, että ”sen on loputtava!”

Epävirallisella vierailullaan Neuvostoliittoon presidentti Urho Kekkonen tuli käymään lähetystössä. Opettaja sai kehotuksen pitää koululaiset vierailun ajan sisätiloissa. Jos presidentti olisi satunut katsahamaan koulun suuntaan, hän olisi nähnyt ikkunan täydeltä uteliaita lasten päitä. Ennen vierailua turvamiehet vierailivat koululla ja aukaisivat joka ainoan oven, mikä koulusta löytyi viimeisintä siivouskaappia myöten. Sitten he hävisivät yhtä nopeasti kuin olivat tulleetkin. Kun oppilaat tihrustivat ikkunasta pihalle, he kuvittelivat näkevänsä häivähdyksen presidentistä. Kun opettaja kurkisti ulos, hän huomasi presidentin sijasta lähitalojen katoilla asemiehet vartioimassa presidentin turvallisuutta.

Elämää ja sattumuksia Moskovassa

Kahden oppilaani isä, Vladimir von Witte, oli tuolloin Finnairin Moskovan-toimiston johtaja. Minun piti kerran välttämättä päästä pikaisesti käymään Suomessa, mutta kun soitin Finnairin toimistoon ja yritin tilata lentolippua, virkailija totesi pahoitellen, että kone oli täyteen buukattu. Soitin siltä istumalta von Wittelle ja valitin kurjaa kohtaloani. Mutta hänpä totesikin, että ”[k]un menet kentälle, niin Sinulle on siellä lippu jo valmiina”. Näin myös tapahtui. Kun myöhemmin kysyin, miten tämä oli ollut mahdollista, hän kertoi, että siihen aikaan oli varmuuden vuoksi suomalaiselle ministerille varattu jokaiselle lennolle oma paikka. Koska hän tiesi, ettei Moskovassa ollut yhtään suomalaista ministeriä vierailulla, hän saattoi luovuttaa paikan käyttööni. Matkustin siis ministeripaikalla, vaikken sitä silloin vielä tiennytäkään.

Jossain vaiheessa minun piti päästä käyttämään auto huollossa Suomessa. Länsiautoja ei Moskovassa vielä silloin huollettu riittävän luotettavasti. Siihen aikaan oli tapana, että auto piti tullata jo etukäteen Moskovan tullissa. Lähetystön autonkuljettaja Sergei hoiti yleensä tullissa käynnit omalla asiantuntemuksellaan. Kun tuli aika viedä autoni tulliin, Sergei vaihtoi jalkaa vaivaantuneena. ”Mistä nyt kenkä puristaa?”, kysyn ihmetellen. ”Tullipullo, missä on tullipullo? Jos haluat lähteä huomenna, pitää olla vähän pientä muistamista tullaaajalle”, vastasi Sergei. Tottakai, tietenkin piti olla mukana pullo suomalaista Finlandia-votkaa, jos halusi saada tullauksen tapahtumaan luistavasti. Muutoin vuoron odottaminen olisi vienyt aikaa ainakin viikon. Korruptio oli yleistä, eivätkä ulkomaalaisetkaan voineet siltä välttyä.

Itsenäisyyspäivänä pidettiin lähetystössä vastaanotto, niin kuin tapana on. Myös opettaja puolisoineen oli kutsuttu vastaanotolle. Kun saavuimme juhlahuoneiston ovelle, meitä oli odottamassa uusi opetusministeri, ensimmäistä ministerinpostiaan hoitava 29-vuotias Mieltusen hätätilahallituksen opetusministeri Paavo Väyrynen, joka otti meidät vastaan arvokkaasti kätellen. Venäläiset puhuivat tosin vähätellen ”vauvaministeristä” viitaten Väyrysen ikään. Paikallisten virkaveljien keski-ikä taisikin tuolloin olla vähintään kaksinkertainen, joillakin jopa lähes kolminkertainen.

Kekkosen isännöimässä ETYK-kokouksessa liennytettiin kylmää sotaa, joka ei vielääkään näytä päättyneen. Kylmän sodan hengessä amerikkalainen toimittaja Hedrick Smith kirjoitti tuolloin kirjan *Venäläiset amerikkalaisen silmin* (*The Russians*, suom. 1976). Smith toteaa kirjassaan venäläisten olevan ”ihmisinä sekä sotaisia että romantikkoja, kaiken kärsiviä marttyyreja ja veltoilevia nautiskelijoita, yhtäkaa kuuliaisia ja levottomia, mahtailevia ja vaatimattomia, niin välinpitämättömiä kuin ystävällisiä, samalla julmia ja hempeitä. Kylmän uhmaaminen kuuluu venäläisten miehuusrituaaleihin, olivatpa he sitten miehiä tai naisia. Siperialainen WC koostuu yhdestä ainoasta esineestä, nimittäin seipästä, jolla hätistetään sudet kauemmaksi.” Kirjoitin kirjasta Moskovan opettajakokemuksen antamalla varmuudella arvostelun oululaiseen kulttuurilehteen *Kaltioon*, jossa totesin, että ”Smith raottaa ovea Neuvostoliiton elämänmuotoon, mutta kun lukija raottaa sitä ovea, hän huomaa, että ilma on käynyt kylmäksi, kylmä tuuli puhalttaa lännestä”.

Moskovan-vuotemme 1975–76 oli Brezhnevin kulta-aikaa. Olot olivat rauhalliset, neuvostoliittolaisten elintaso koheni, ja ruoan saatavuus alkoi parantua. Ruokakauppojen hyllyille ilmaantui muitakin elintarvikkeita kuin säilyketölkkejä. Pian sen jälkeen alkoi vääjäämätön liuku pysähtyneisyyteen. Juhlapuheissa puhuttiin mielellään ihannetodellisuudesta, jota uskoteltiin jo eletävän, mutta se olikin todellisuudessa vain haavetodellisuus, jota kohti vasta pyrittiin. Tavallinen kadunmies saattoi havaita helposti ristiriidan, joka vallitsi juhlapuheiden ja arkitodellisuuden välillä. Mullistukset antoivat kuitenkin vielä odottaa itseään.

Suomen Moskovan-suurlähetystöllä on ollut tärkeä rooli koulun virallistamisessa. Suurlähetystö aloitti jo 1970-luvulla johdonmukaisen työn virallisen aseman saamiseksi. Kun laki ulkomailla toimivasta peruskoulusta vastaavasta yksityiskoulusta annettiin, Moskovan suomalaisen peruskoulun asema varmistui – vuosikymmen sen jälkeen, kun työ koulun virallistamiseksi oli aloitettu. Nyt se ei enää ole kotikoulu, kuten minun aikanani.

Koulusta julkaistiin vuonna 2015 ulkoministeriön tuella historiikki ***Moskovan suomalainen peruskoulu 1965–2014***. Koulun entiset ja vähän silloisetkin oppilaat ja opettajat ovat kirjoittaneet julkaisuun omia muisteluksiaan. Niin minäkin.

Teksti on julkaistu 31.12.2025.

Tekstin julkaisutiedot: Merimaa, Erkki 2025. Suomalaisen peruskoulun opettajana Moskovassa. *Kasvatuksen historian ENSYklopedia*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. <https://www.kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/Merimaa.pdf>